

Interventie

LOGO 3000

Erkenning

Erkend door deelcommissie Ontwikkelingsstimulering, onderwijs-gerelateerd aanbod en jeugdwelzijn

Datum: 25 mei 2023

Oordeel: Goed onderbouwd

De referentie naar dit document is: van den Nulft, Verhallen (datum).

Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'LOGO 3000'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.

Inhoud

Samenvatting	4
Doelgroep	4
Doel	4
Aanpak	4
Materiaal	4
Onderbouwing	4
Onderzoek.....	5
1. Uitgebreide beschrijving.....	6
1.1 Doelgroep	6
1.2 Doel.....	8
1.3 Aanpak	9
2. Uitvoering.....	13
Materialen	13
Locatie en type organisatie	13
Opleiding en competenties van de uitvoerders.....	13
Kwaliteitsbewaking	14
Randvoorwaarden.....	14
Implementatie.....	15
Kosten	15
3. Onderbouwing	17
Probleem	17
Oorzaken.....	18
Aan te pakken factoren	19
Verantwoording	19
4. Onderzoek	23
4.1 Onderzoek naar de uitvoering	23
4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten	27
5. Samenvatting werkzame elementen.....	30
6. Aangehaalde literatuur.....	31

Samenvatting

De 3000 belangrijkste woorden die kinderen moeten kennen als ze naar groep 3 gaan, zijn door de Universiteit van Amsterdam opgenomen in de BAK (Basiswoordenlijst Amsterdamse Kinderen).

LOGO 3000 biedt deze woorden op een speelse en inspirerende manier aan kinderen aan waarbij gerichte aandacht is voor een gestructureerde kennisopbouw achter de woorden. De interventie is bedoeld voor peuters en kleuters en heeft als doel de benodigde woordenschatuitbreiding te bewerkstelligen zodat zij succesvol het vervolgonderwijs vanaf groep 3 van het basisonderwijs kunnen volgen.

Doelgroep

LOGO 3000 is bedoeld voor peuters (2-4 jaar) en kleuters (4-6 jaar) met een taal-/woordenschatachterstand, en die gebruik maken van een kinderdagverblijf, peuterspeelzaal of in groep 1 of 2 van de basisschool zitten. Ouders vormen de intermediaire doelgroep.

Doel

Het doel van LOGO 3000 is om bestaande woordenschatachterstanden bij jonge kinderen te verkleinen zodat zij succesvol het vervolgonderwijs vanaf groep 3 van het basisonderwijs kunnen doorlopen. Kinderen die aan het eind van groep 2 de 3000 woorden van de BAK kennen, hebben voldoende woordenschat om in groep 3 te leren lezen en schrijven.

Aanpak

LOGO 3000 leert jonge kinderen op een speelse manier de 3000 basiswoorden van de Basiswoordenlijst voor Amsterdamse Kleuters aan (de BAK; Mulder, Timman & Verhallen, 2009; Henrichs & Verhallen, 2015). Deze 3000 woorden worden in een doorgaande lijn van het kinderdagverblijf/peuterspeelzaal naar groep 1 en tot slot naar groep 2 behandeld. Leidsters en leerkrachten kunnen deze 3000 woorden met behulp van onder andere praatplaten, woordwebben en woordkalenders flexibel aanbieden, binnen thema's of het bestaande curriculum. Ouders worden middels ouderbijeenkomsten betrokken.

Materiaal

LOGO 3000 bestaat uit:

- leerkrachtkaarten met scripts voor korte, krachtige woordenschatleermomenten;
- kant-en-klare woordwebben om op te hangen op de woordmuur in de groep,
- praatplaten met afbeeldingen, foto's en tekeningen;
- woordkalenders voor de woorden van de week.

Daarnaast is er een digitale component met woordspelletjes voor extra herhalingsactiviteiten en toetsen voor op school en thuis.

Onderbouwing

De BAK is ontwikkeld door de Universiteit van Amsterdam en bevat de 3000 belangrijkste woorden die kinderen moeten kennen als ze naar groep 3 gaan. LOGO 3000 biedt deze woorden op een speelse en inspirerende manier aan kinderen aan, met gerichte aandacht voor een gestructureerde kennisopbouw achter de woorden. Door *intentioneel* woordenschatonderwijs wordt de woordenschat van kinderen vergroot. Daarnaast zorgt de interactieve verwerking van de woorden ervoor dat de taalvaardigheid van kinderen gestimuleerd wordt en dat kinderen *incidenteel* nieuwe woorden en betekenissen bijleren uit een begrijpelijke context.

Onderzoek

Uit een in 2022 uitgevoerd gebruikersonderzoek naar het actuele bereik van LOGO 3000 blijkt dat er zichtbare leeropbrengsten gerapporteerd worden van het werken met LOGO 3000. Kinderen leren passief en actief meer woorden en bouwen een gestructureerd woordkennisnetwerk op (Nahumury, 2022).

In twee opeenvolgende evaluaties van de Kansenaanpak Primair Onderwijs hebben onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam gevonden dat waar scholen de training Met Woorden in de Weer en de materialen van LOGO 3000 als nieuw materiaal voor woordenschatonderwijs inzetten, de ervaringen positief zijn. Leerkrachten geven aan zich beter geëquipeerd te voelen om het woordenschatonderwijs gestalte te geven: ze zijn meer handelingsbewust en betrokken. Ook het zelfvertrouwen van de kinderen groeit door de grotere woordenschat (Kuiken & Phoa, 2019 en Glazenborg e.a., 2020).

Een onderzoek uit 2013 beschrijft dat leerkrachten positief over LOGO 3000 zijn: kinderen kennen meer woorden en kunnen zich meer en beter uiten. Ze gebruiken meer woorden in de groep en ook hun taalvaardigheid gaat vooruit (Spaans, De Maa & Verhallen, 2013).

De grondslag van LOGO 3000 wordt gevormd door de woordenschataanpak Met Woorden in de Weer. LOGO 3000 is de praktische uitwerking van deze aanpak. Onderzoek naar Met Woorden in de Weer laat zien dat de woordenschat van kinderen verbeterde. Niet alleen leerden zij meer woorden, ook de kwaliteit van de woordenschat nam toe (Bulters & Vermeer, 2007; Verhallen & Van der Zalm, 2005).

1. Uitgebreide beschrijving

1.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep

LOGO 3000 is ontwikkeld voor peuters (2-4 jaar) en kleuters (4-6 jaar) met een taal-/woordenschatachterstand op kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en in groep 1 en 2 van de basisschool in heel Nederland. Dit zijn met name kinderen met een lage sociaaleconomische status en met een migratieachtergrond. Inmiddels is LOGO 3000 ook voor onderbouwleerlingen in het speciaal onderwijs en leerlingen in het nieuwkomersonderwijs succesvol gebleken.

Intermediaire doelgroep

De intermediaire doelgroep bestaat uit de ouders/verzorgers van deze peuters en kleuters.

Selectie van doelgroepen

LOGO 3000 kan op elk kinderdagverblijf, peuterspeelzaal of basisschool uitgevoerd worden en wordt aangeboden aan alle kinderen in de groep/klas. Kinderen met een gebrekkige woordenschat zijn echter de specifieke doelgroep, zij zullen dan ook het meest profiteren van de interventie.

Pedagogisch medewerkers (pm'ers, hierna ook aangeduid als 'leidsters') en leerkrachten kunnen kinderen met een gebrekkige woordenschat herkennen aan de hand van een aantal kenmerken:

- peuters/kleuters kunnen de woorden in vragen en opdrachten niet begrijpen;
- peuters/kleuters kennen niet genoeg woorden om de voorleesverhalen te volgen;
- peuters/kleuters kunnen de hulp van anderen niet invoeren;
- peuters/kleuters kunnen niet meepraten in één-op-één-gesprekjes en in groepsgesprekken;
- peuters/kleuters blijven achter op vaardigheids- of functioneringsniveau bij het subdomein woordenschat volgens een gestandaardiseerde toets of leerlingvolgsysteem zoals bijvoorbeeld Kleuter in Beeld van het CITO.

Een gebrekkige woordenschat kan worden vastgesteld door het consultatiebureau en/of door pedagogisch medewerkers/leerkrachten. Aanwijzingen voor een gebrekkige woordenschat zijn dat een kind niet goed te verstaan is of moeite heeft om op een woord te komen. Kinderen met weinig woorden tot hun beschikking maken korte zinnestelsels en kiezen vaak verkeerde woorden. Ook kunnen ze boos worden en gefrustreerd raken als ze anderen niet begrijpen of als anderen hen niet begrijpen; dat uit zich onder andere in spelsituaties. Kinderen geven het zichtbaar op om hun gevoelens uit te drukken als ze er geen woorden voor hebben.

Omdat LOGO 3000 kan worden toegepast bij alle kinderen die met een gebrekkige woordenschat kampen, behoren alle ouders/verzorgers van deze kinderen tot de intermediaire doelgroep.

Voor kinderen uit taalrijke gezinnen met een bovengemiddelde woordenschat is het programma LOGO niet in de eerste plaats bedoeld. Het programma heeft dan met betrekking tot de gekozen basiswoorden geen toegevoegde waarde.

In gemengde klassen kunnen de kinderen die de woorden al kennen echter wel heel goed op hun eigen niveau betrokken worden bij de LOGO-activiteiten (met name de interactieve verwerkings- en de verdiepende consolideeractiviteiten). Na de semantisering van 2 minuten (eventueel uitgevoerd in de kleine kring) kunnen immers de woordrijke kinderen participeren in de interactieve verwerking en consolideerspelletjes, waarbij ook zij hun woordkennis inzetten en kunnen verdiepen.

De leerkrachten of PM'ers worden er in trainingen op gewezen dat ze de leerlingen die verder in hun ontwikkeling zijn, nieuwe woorden aanbieden (bv. bij het plaatje van de regenjas: 'de capuchon' of misschien zelfs 'waterdicht'). Ook worden leerkrachten in de training gestimuleerd om op niveau hogere orde vragen te stellen, waardoor de leerlingen hun betekenis-kennis verder uitbreiden en verdiepen (bijv. vragen naar de overeenkomsten of verschillen tussen een regenjas en een winterjas).

Als de leerlingen in de rijke taalgebruikssituaties rond de woorden en begrippen actief de taal gebruiken op hun eigen niveau krijgen ze de mogelijkheid om nieuwe kennis te verwerven en deze steeds weer in te zetten, samen met de kennis die ze al hebben. (Zie ook in dit verband Henrichs & Verhallen, 2015). Het rijke plaatmateriaal en de interactieve opzet biedt leerkrachten de mogelijkheid om met leerlingen op verschillende niveaus in gesprek te gaan. Er wordt momenteel ook gewerkt aan expliciete handreikingen voor meer differentiatie om de leerkrachten daarbij te ondersteunen.

Betrokkenheid doelgroep

Het LOGO-materiaal is ontwikkeld naar aanleiding van vragen uit de praktijk naar concreet uitgewerkt materiaal voor bij de BAK-lijsten. De BAK-lijsten staan in het onderwijs bekend als 'de placemats' en bestaan uit twee lijsten losse woorden. Leerkrachten hebben te weinig tijd om deze 3000 woorden te clusteren, er beeldmateriaal bij te vinden, woordwebben en praatplaten te maken en scripts uit te schrijven. Uitgangspunt bij de ontwikkeling van LOGO was de leerkrachten zo veel mogelijk werk uit handen te nemen door ze te voorzien van kant-en-klare materialen.

De aanpak Met Woorden in de Weer vormde de grondslag voor het materiaal van LOGO 3000. Een groot aantal leerkrachten van groep 1 en groep 2, die de training Met Woorden in de Weer hebben gevolgd, werkten mee aan de ontwikkeling van het materiaal van LOGO 3000.

Aanpassingen in de materialen vinden plaats op basis van de feedback van leerkrachten en pedagogisch medewerkers die met LOGO 3000 werken. Soms wijzen zij op fouten in woordwebben en praatplaten, of op verouderd beeldmateriaal, waarna er een actualisering of aanpassing van de materialen volgt. Ook is mogelijk dat uit de interactie met de kinderen in de groep blijkt dat de materialen niet meer actueel zijn en/of geen afspiegeling meer vormen van de hedendaagse samenleving. Dat kan eveneens tot aanpassingen in de materialen leiden. Hetzelfde geldt voor de ouders: als zij met hun kinderen thuis de LOGO-spelletjes spelen en de platen zien, kunnen zij hun opmerkingen daarover aan leerkrachten/pedagogisch medewerkers kenbaar maken. Dat kan uiteindelijk ook weer tot een aanpassing in de materialen leiden. Van belang is dat de materialen nauw op de belevingswereld van kinderen aansluiten en om dat te bereiken is

een voortdurende afstemming noodzakelijk op grond van feedback van alle betrokkenen: leerkrachten/pedagogisch medewerkers, kinderen en hun ouders/verzorgers.

Omdat de LOGO-materialen *on demand* worden gedrukt, worden wijzigingen direct in de nieuw te drukken materialen meegenomen en worden vervangen platen aan scholen gestuurd. Gewijzigde materialen worden ook altijd direct in LOGO-digitaal verwerkt. Zo beschikken de verschillende doelgroepen steeds over de meest actuele papieren en digitale materialen.

1.2 Doel

Hoofddoel

Het doel van LOGO 3000 is om bestaande woordenschatachterstanden bij jonge kinderen te verkleinen zodat zij succesvol het vervolgonderwijs vanaf groep 3 van het basisonderwijs kunnen doorlopen. Toekomstige leerproblemen, met een woordenschatproblematiek als onderliggende oorzaak, kunnen daarmee zo veel mogelijk voorkomen worden. LOGO 3000 is gebaseerd op de 3000 woorden van de Basiswoordenlijst Amsterdamse Kinderen (BAK). Als kinderen aan het eind van groep 2 deze 3000 woorden kennen, hebben ze voldoende woordenschat om in groep 3 te leren lezen en schrijven.

Subdoelen

Dit hoofddoel wordt bereikt door de volgende subdoelen bij de uiteindelijke doelgroep:

- Kinderen kennen en begrijpen (passief) de 3000 woorden van de BAK en gebruiken in hun eigen taalgebruik (actief) een deel van de woorden. Kinderen gaan de actieve woorden gebruiken als dat in de context wordt gevraagd. Hoeveel woorden dit zijn, is dus afhankelijk van de mate waarin het kind via spel of interactie met de geleerde woorden in aanraking komt, zowel op school als thuis. De passieve woordenschat is als volgt onderverdeeld:
  - peuters kennen 500 woorden voordat zij naar groep 1 van het basisonderwijs gaan;
  - leerlingen van groep 1 kennen 1500 woorden voordat zij naar groep 2 gaan;
  - leerlingen van groep 2 kennen 3000 woorden voordat zij naar groep 3 gaan.
- Kinderen hebben een diepe woordkennis. Dit betekent dat ze aan de verworven woorden een breed scala van betekenisaspecten kunnen toevoegen en een goed gestructureerd woordkennisnetwerk hebben opgebouwd. Een appel is bijvoorbeeld ook 'fruit', 'gezond', 'rond' en 'heeft een schil'.

LOGO 3000 biedt een digitale component, waarbij de pm'ers en leerkrachten toetsen kunnen genereren over de aangeboden woorden. Daarmee kunnen ze bepalen of de leerdoelen zijn behaald, zowel wat betreft de passieve als actieve kennis van de woorden.

Subdoelen voor de intermediaire doelgroep zijn:

- Ouders begrijpen het belang van woordenschat voor de ontwikkeling van hun kind.
- De taalomgeving thuis is verrijkt. Dit blijkt uit het gebruik van speelleerboekjes, prentenboeken etc. thuis.

1.3 Aanpak

Opzet van de interventie

De leidster of leerkracht biedt de kinderen intentioneel en op een speelse manier de LOGO 3000-woorden van de BAK aan. Dit gebeurt in een kleine groep (alleen voor de kinderen met een woordenschatachterstand) of klassikaal, in hooguit 2 minuten. Er wordt een heldere context gecreëerd waarin de woordbetekenissen kort en krachtig (met visuele ondersteuning) voor het voetlicht worden gebracht. Daarna volgt de interactieve verwerking, waarbij alle kinderen actief zijn en hun taalvaardigheid op verschillende niveaus kunnen inzetten. De leidster of leerkracht vlecht deze basiswoorden binnen de bestaande dagelijkse routine in en biedt ze gedurende het schooljaar at random aan of geïntegreerd binnen de lessen, de thema's en de prentenboeken. Hij/zij kan op basis van de eigen planning de materialen uit de mappen halen en de activiteiten direct uitvoeren.

LOGO 3000 kan gebruikt worden naast veelgebruikte VVE-programma's (Voor- en Vroegschoolse Educatie), maar kan ook zelfstandig uitgevoerd worden. De interventie begint idealiter op het kinderdagverblijf of de peuterspeelzaal en wordt in een doorlopende lijn aangeboden in groep 1 en tot slot groep 2 van het basisonderwijs. Op het kinderdagverblijf/peuterspeelzaal leren kinderen 500 woorden, in groep 1 1000 woorden, en in groep 2 de laatste 1500 woorden.

Het motto hier is: 'Een beetje LOGO helpt een beetje. Veel LOGO helpt veel'. Het beste is om elke dag ca 15 minuten aan LOGO te besteden via korte, speelse woordleermomenten/-activiteiten, gekoppeld aan het thema of een activiteit. Kinderen krijgen op deze manier de woorden intentioneel aangeboden. Daarnaast is het zaak dat leerkrachten/leidsters ernaar streven om de woorden die zijn aangeleerd, gedurende de dag langs te laten komen (incidenteel leren): telkens wanneer er een aanleiding is, herhalen ze de aangeleerde woorden: via speel-, doen-, denk- en steunpraten bij dagelijkse activiteiten in de klas, tijdens spel, kringactiviteiten, voorlezen etc.

Om praktische redenen is het materiaal verdeeld over de vier seizoenen, waarbij elk seizoen bestaat uit tien weken. De woorden in een tijdvak zijn echter niet per se seizoensgebonden.

De opzet is als volgt:

- Stap 1: De leidster/leerkracht bekijkt eerst alle woorden van het betreffende seizoen en houdt daarbij de groep voor ogen. De woorden die de kinderen al kennen, kunnen worden afgevinkt op de registratielijst. Als er enkele kinderen zijn die bepaalde woorden nog niet kennen, worden die woorden aangeboden in een klein groepje.
- Stap 2: De woorden die overblijven worden per week over een periode van tien schoolweken ingepland. Hierbij zijn er twee opties en kan worden uitgegaan van:
  - de methode, thema's en voorlees- en prentenboeken;
  - de aangegeven volgorde van LOGO 3000.
- Vervolgstap 2a: De leidster/leerkracht bekijkt in de geplande activiteiten welke woorden belangrijk zijn om geïntegreerd aan te bieden. Deze woorden worden per week ingepland en gekoppeld aan de activiteit. De overige woorden worden at random per week ingepland.

Inhoud van de interventie

Bij LOGO 3000 worden verschillende didactieken ingezet:

1. **Robuust woorden onderwijzen** (McKeown & Kucan, 2013), zoals uitgewerkt in de didactische aanpak Met Woorden in de Weer. Dit houdt in dat woorden systematisch worden aangeboden in clusters en dat middels 'de drie uitjes' (uitbreiden, uitbeelden, uitleggen) de achterliggende woordbetekenissen en betekenisrelaties tussen woorden binnen het cluster voor het voetlicht komen, zodat kinderen diepe woordkennis opbouwen.

LOGO 3000 voorziet in alles voor het robuust onderwijzen van woorden in de vorm van leerkrachtkaarten én woordwebben.

- Op de leerkrachtkaarten is een cluster van woorden kant en klaar uitgewerkt (bij een cluster gaat het om woorden die met elkaar te maken hebben). Elk van de vier fasen van het Viertaktmodel voor woordenschatonderwijs is ingevuld (voorbewerken, semantiseren, consolideren en controleren; Verhallen, 2009).
- Het *voorbewerken* en het *semantiseren* is woordelijk uitgeschreven, zodat de leidster/leerkracht in 2 minuten de betekenissen en betekenisrelaties kort en helder kan uitleggen en uitbeelden met behulp van concreet materiaal én de illustraties op de woordwebben. De woordwebben zijn grote platen waarop de clusterwoorden zijn afgebeeld, waarbij tegelijkertijd de betekenissen en de achterliggende betekenisrelaties tussen de woorden in beeld is gebracht door 'graphic organisers' (Dau, 2015). De verschillende grafische vormen (spinnen, kastjes, trappetjes of parachutes) laten in één oogopslag zien dat de woorden als een kennisnetwerk bij elkaar horen. Woorden als 'plat' en 'bol' zijn bijvoorbeeld op één plaat te zien in een woordkast. De woorden en betekenissen van 'materialen, stof, plastic en glas' worden zichtbaar in een woordparachute. De woordwebben krijgen een plaats op de woordmuur en worden tijdens de interactieve verwerking en het consolideren actief ingezet. Voor de interactieve verwerking kan de leerkracht kiezen uit een aantal suggesties en vragen voor het initiëren van een leerlinggesprek. Voor de laatste twee fasen van de Viertakt (het *consolideren* en *controleren*) zijn voor elk cluster op de leerkrachtkaart een aantal gevarieerde didactische suggesties uitgewerkt.

We geven een voorbeeld van robuust onderwijzen: een woordcluster als 'veilig en gevaarlijk' kan ingepast worden in het thema 'verkeer'. Met behulp van de leerkrachtkaart worden deze woorden in duidelijke samenhang kort gepresenteerd. De leerkracht volgt het script op de leerkrachtkaart en beeldt 'live' iets gevaarlijks uit (gaat bijvoorbeeld hoog op een trap staan, of op een tafel), terwijl hij/zij de woorden tegelijkertijd semantiseert middels de uitleg op de kaart (gedurende ongeveer 2 minuten) door de illustraties op het woordweb te laten zien. Door deze 'dual-code'-aanpak (Kirschner, 2017) wordt de betekenis voor de kinderen extra helder gemaakt door het tegelijkertijd uitbeelden en uitleggen. Vervolgens gaan de kinderen actief aan de slag met de woorden. Tijdens de interactieve verwerking praten ze over de aangeboden woorden en verbreden ze de betekenis naar andere contexten, bijvoorbeeld aan de hand van de vraag of het 'veilig' of 'gevaarlijk' is om buiten te spelen, of je wel of niet een helm moet opdoen tijdens het fietsen, of het wel 'veilig' is om alle dieren zomaar te aaien. Door de daaropvolgende dagen woorden te consolideren, zorgen leidsters/leerkrachten dat kinderen daadwerkelijk de nieuwe woorden en

betekenen gaan onthouden. De woorden 'veilig' en 'gevaarlijk' worden inge oefend met behulp van gerichte, vrolijke consolideerspelletjes, het taalgebruik van de leidster/leerkracht tijdens (thema-) activiteiten. Soms kan dit inoefenen gekoppeld worden aan geletterdheids-activiteiten. Tijdens het 'praten over de woorden' en het 'spelen met de woorden' kunnen de leerlingen steeds afkijken op de woordmuur waar de woorden, plaatjes en betekenissen zichtbaar zijn in het woordweb.

2. **Supersnel woorden onderwijzen.** Niet alle woorden behoeven een uitleg. Sommige woorden kunnen het gemakkelijkst worden gesemantiseerd door aanwijzen en labelen. Het gaat dan niet zozeer om de opbouw van diepe woordkennis, maar om weten waarnaar een woord verwijst (bijvoorbeeld: 'dit is een vensterbank', dit is een 'tekening', dit is 'vuur'). Voor het snel labelen van woorden zijn praatplaten beschikbaar waarop labelwoorden van een bepaald thema, bijvoorbeeld 'kleine dieren', op een vrolijke plaatplaat bij elkaar staan. Op de plaat staan foto's van kleine dieren met de woorden ernaast, zoals 'de rups', 'de spin' en 'het spinnenweb'.

We geven een voorbeeld van supersnel woorden onderwijzen: op de praatplaat 'alles groet en bloeit' staan foto's van verschillende soorten bloemen en bomen. De leerlingen hoeven geen diepe woordkennis op te bouwen achter bijvoorbeeld het woord 'narcis' of 'krokus'. Ze hoeven in eerste instantie alleen de naam van die bloem te kennen. De leidster/leerkracht labelt de woorden snel door de narcis en de krokus op het plaatje (of in het echt) aan te wijzen en te zeggen: "Dit is een narcis. En dit is een krokus." Tussen het korte benoemen door of nadat alle woorden van de praatplaat kort gesemantiseerd zijn, praten de kinderen onderling. Terwijl ze bij de praatplaat zitten hebben ze het er bijvoorbeeld over welke bloemen ze aan hun moeder zouden geven. En waarom juist die? Of ze zoeken samen met hun maatje of er grote verschillen zijn tussen de bloemen en bespreken waar ze dat dan aan zien. Het consolideren kan vervolgens met behulp van gerichte activiteiten: buiten bloemen en bomen zoeken, deze bekijken en bespreken. Maar kinderen kunnen ook tekeningen maken van bloemen en bomen, of samen een snelgroeiend bloemetje of plantje zaaien en het proces van het 'groeien' dagelijks volgen en bespreken.

3. **Impliciet woorden aanbieden.** Voor sommige soorten woorden is het beter dat ze impliciet in veel contexten aan bod komen, zoals het woord 'bezig' of 'eindelijk'. De leidster/leerkracht gebruikt die woorden telkens in verschillende en steeds duidelijke contexten. Voor het impliciet aanbieden van woorden is er een woordkalender die in de klas wordt opgehangen met woorden van de week, om leidsters/leerkrachten te helpen deze woorden mee te nemen in het eigen taalgebruik.

Een voorbeeld van impliciet woorden aanbieden: een week lang neemt een leidster/leerkracht het woord *eindelijk* mee in zijn of haar taalgebruik. Bijvoorbeeld door te zeggen: "*Eindelijk* kunnen we buitenspelen", "Hè hè, *eindelijk* zijn jullie stil", "Jullie maken me nieuwsgierig. Ik wil *eindelijk* wel eens weten wat jullie gebouwd hebben".

Alle onderdelen van LOGO 3000 zijn flexibel in te zetten en vormen samen een losbladig systeem, zodat de woordenschatlessen ingepast kunnen worden in betekenisvolle contexten. Leidsters en leerkrachten kunnen de activiteiten in alle bestaande (VVE-) programma's of bij alle voorkomende activiteiten inplannen. Wanneer bijvoorbeeld het thema 'water' uit een VVE-programma wordt besproken, kiest de leidster/leerkracht onder andere het cluster 'drijven en zinken' dat uitgewerkt is op een leerkrachtkaart met bijbehorend woordweb. Of als een kind met een kapotte knie de klas in komt, kan de leidster snel de kaart met het cluster 'stoten - de wond - het bloed - de pleister' of de praatplaat 'het lichaam' erbij pakken.

Het betrekken van de ouders

Een belangrijke rol spelen de ouders: het woordleren stopt namelijk niet aan het eind van de schooldag, maar gaat idealiter thuis door. Dit betekent wel dat ouders moeten begrijpen wat van hen verwacht wordt en waarom. De school kan hiertoe ouderbijeenkomsten organiseren waarin ouders worden geïnformeerd over het belang van een goede woordenschatontwikkeling en leren hoe ze thuis kunnen omgaan met de speel-werkbladen die hun kinderen van school mee naar huis nemen. In deze bladen komen de woorden die kinderen op school hebben geleerd terug. Daarnaast zorgt de school ervoor dat ouders af en toe de mogelijkheid krijgen om in de klas, samen met hun kind, te praten over de woorden van de woordmuur.

Ook kunnen de ouders samen met hun kinderen thuis de woorden inoefenen via het digitale spelletjesprogramma en/of de speelleerboekjes. De leidster/leerkracht selecteert vooraf woorden om in te oefenen en nodigt ouders uit om daar digitaal mee aan de slag te gaan. Door thuis samen met hun kind de spellen in LOGO-digitaal te spelen, wordt voor ouders het belang van woordenschat duidelijker en worden zij gestimuleerd om meer met hun kind te praten, voor te lezen etc.

2. Uitvoering

Materialen

Bij LOGO 3000 hoort een handleiding voor leidsters en leerkrachten. Daarnaast bestaat het materiaal uit leerkrachtkaarten en kant en klare woordwebben voor het robuust woorden onderwijzen, uit praatplaten met afbeeldingen, foto's en tekeningen voor het snel woorden onderwijzen en uit woordkalenders met woorden van de week voor het impliciet woorden aanbieden. De woorden en het beeldmateriaal zijn ook digitaal beschikbaar. De digitale component bevat tevens een leerlingomgeving met woordspelletjes voor extra herhalingsactiviteiten, waarmee leerlingen niet alleen op school maar ook thuis de woorden kunnen oefenen. Tot slot is er een digitale toets beschikbaar die gebruikt kan worden om leerlingen individueel te toetsen. Om goed te kunnen werken met de digitale component zijn er FAQ opgenomen en is er een helpdesk die scholen ondersteunt met technische problemen. Voor de werving is er een brochure en website beschikbaar met informatie over LOGO 3000 (www.logo3000.nl).

Bij elk basispakket hoort standaard een dagdeel introductietraining, inclusief hand-outs en evaluatieformulieren. Organisaties kunnen op maat verdere begeleiding inkopen. De trainers van de introductietraining en de implementatie worden specifiek opgeleid voor LOGO 3000. Een train-de-trainer draaiboek en een draaiboek voor implementatie en begeleiding van LOGO 3000 zijn beschikbaar. Nieuwe trainers krijgen alle materialen die ze voor de trainingen nodig hebben, door Rezulto toegestuurd.

Locatie en type organisatie

De interventie kan op alle VVE-instellingen worden uitgevoerd door leidsters en leerkrachten. In de praktijk zijn dit de kinderdagverblijven en peuterspeelzalen en groep 1 en 2 van het basisonderwijs (inclusief groep 3 van het speciaal onderwijs). In feite kan LOGO 3000 worden uitgevoerd op elke VVE-instelling waar kinderen zijn die woordenschatuitbreiding nodig hebben, om welke reden dan ook.

Zo wordt LOGO 3000 ook gebruikt ter ondersteuning van het NT2-onderwijs: op nieuwkomersscholen, taalscholen en in taalklassen. Sommige scholen hebben een of meerdere taalklassen waarin LOGO 3000 wordt gebruikt. Andere scholen hebben enkele anderstalige leerlingen, verspreid over verschillende groepen, aan wie LOGO 3000 wordt aangeboden. Kortom: LOGO kan zowel aan een hele groep als aan een paar leerlingen (eventueel afkomstig uit verschillende groepen) worden aangeboden.

Doordat LOGO 3000 de zogeheten speelleerboekjes en een digitale component heeft, kan de interventie ook thuis worden toegepast: ouders kunnen samen met de kinderen de spellen uit het speelleerboekje en in LOGO-digitaal doen.

Opleiding en competenties van de uitvoerders

De uitvoerende pedagogisch medewerkers hebben minimaal een relevante mbo-opleiding genoten, zoals een opleiding tot Pedagogisch Werker of de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening. De uitvoerende leerkrachten hebben minimaal een relevante hbo-opleiding, zoals de pabo.

De leidsters/leerkrachten dienen daarnaast kennis te hebben van de basisprincipes van de aanpak Met Woorden in de Weer. Indien de leidsters/leerkrachten niet bekend zijn met deze basisprincipes, volgen zij de cursus Basisprincipes Met Woorden in de Weer (1 dagdeel). In deze cursus komt aan de orde hoe kinderen woorden leren, hoe de woorden in deze methode worden aangeleerd, daarbij komen de didactiek van de Viertakt, de verschillende vormen van semantiseren en de instrumenten van woordenschatonderwijs aan bod.

Alle uitvoerders volgen verplicht een introductiecursus LOGO 3000 van een dagdeel om inzicht te krijgen in de doelen, het werken met de materialen en het inplannen van de woorden bij bestaande programma's. Tevens is er de mogelijkheid om vervolgcursussen te volgen, waarbij extra wordt ingegaan op verdieping, gevarieerd consolideren en de interactieve verwerking bij woorden leren. Dit kan bestaan uit coaching on the job: klassenbezoeken door een trainer waarna de leerkrachten feedback krijgen op hun handelen, gevolgd door een verdiepende terugkombijeenkomst.

Kwaliteitsbewaking

De project managers van Rezulto zijn de contactpersonen voor de instellingen die LOGO 3000 aanschaffen. Zij koppelen de instellingen aan een trainer die de introductietraining en idealiter ook het implementatietraject uitvoert. De projectmanager en de trainer bewaken samen de uitvoering van LOGO 3000. Hoewel Rezulto standaardtrainingen heeft samengesteld voor de uitvoering van LOGO 3000, is de bewaking van de kwaliteit altijd maatwerk.

De trainer legt het eerste contact en spreekt het traject met de school af dat volgt na de verplichte introductietraining. Omdat de trainer ter plaatse is, heeft hij/zij snel een goede indruk van de instelling, de medewerkers en de behoeften die er zijn op het gebied van woordenschat. Daar begint het eventuele bijsturen al. In het vervolgtraject legt de trainer klassenbezoeken af in alle groepen die met LOGO 3000 werken. Er wordt feedback gegeven op het handelen van de leerkrachten in de toepassing van LOGO 3000. De project managers van Rezulto houden nauw contact met de instelling en de trainers gedurende elk traject; zo kunnen wij snel en adequaat inspelen op eventuele strubbelingen.

De trainer en de trainingen worden na afloop van het traject geëvalueerd door de instellingen. Feedback kan leiden tot bijsturing van de training of ondersteuning aan de trainer. Rezulto zelf evalueert haar trainers door eenmaal per jaar een training bij te laten wonen door een andere, ervaren trainer. Dit systeem van collegiale toetsing zorgt ervoor dat de kwaliteit van onze trainingen gewaarborgd blijft. Ook organiseren wij meerdere keren per jaar bijeenkomsten en bijscholingssessies met/voor onze trainers, om te zorgen dat kwaliteit een continu aandachtspunt blijft.

Randvoorwaarden

In lijn met de zes criteria voor succesvol nascholen (Van den Branden, 2013) zijn draagvlak en eigenaarschap twee belangrijke organisatorische randvoorwaarden voor de uitvoering van LOGO 3000.

Het besef bij de uitvoerenden dat LOGO 3000 op hun instelling noodzakelijk is, en om welke reden, is essentieel voor het welslagen ervan. Soms schaft een schooldirectie LOGO 3000 aan zonder de medewerkers bij het besluitvormingsproces te betrekken. Het gebrek aan draagvlak dat daardoor ontstaat, heeft direct effect op het succes van LOGO.

Tijdens het verkoopproces wijzen wij instellingen op het belang van draagvlak bij alle belanghebbenden. Ook adviseren we bijvoorbeeld een intern begeleider (ib'er) te betrekken bij de coaching on the job, zodat deze persoon dit in de toekomst zelf kan doen. Daarmee verwerft de instelling meer eigenaarschap, wat een positief effect heeft op de uitvoering.

Qua handelen van de leerkrachten is de belangrijkste voorwaarde voor een goede uitvoering van LOGO 3000 dat ze gedurende de dag 15 minuten extra tijd nemen voor korte speelse woordleermomenten/-activiteiten, gekoppeld aan het thema of de andere dagelijkse activiteiten en dat leidsters/leerkrachten het materiaal verantwoord inzetten en de woorden volgens de Viertakt aanbieden.

Implementatie

'Quality vocabulary instruction has many dimensions, but at its core are the teacher's experience and expertise at delivering instruction and the design of instructional materials' (Neuman, 2017, p. 37).

Bij elk basispakket LOGO 3000 zit een introductietraining van één dagdeel. Leerkrachten en leidsters die de cursus Basisprincipes Met Woorden in de Weer hebben gevolgd, hebben voldoende aan de LOGO-introductietraining. Zij kunnen het materiaal goed inzetten binnen het bestaande curriculum. Voor leerkrachten en leidsters die deze basis cursus niet hebben gevolgd, adviseren we een dagdeel training waarin de basisprincipes en –vaardigheden van de aanpak Met Woorden in de Weer behandeld worden. Daarnaast bestaat er zoals vermeld de mogelijkheid voor 'coaching on the job'. In overleg met de uitvoerende instellingen wordt een programma op maat aangeboden. We adviseren de implementatie als volgt ter hand te nemen:

- De eerste maand experimenteren leidsters/leerkrachten veel met alle materialen.
- De volgende twee maanden zetten ze de leerkrachtkaarten, praatplaten en woordkalender systematisch in.
- In dezelfde periode zetten ze LOGO-digitaal in ter ondersteuning van het consolideren en controleren. Kinderen en hun ouders kunnen zowel op school als thuis inloggen op dit systeem;
- Vanaf de vierde maand bieden leerkrachten/leidsters alle woorden aan (leerkrachtkaarten, praatplaten en woordkalender) die leerlingen niet kennen.
- Instellingen die dit willen kunnen gebruik maken van de door Rezulto geleverde materialen (o.a. PowerPoints) waarmee zij de ouders bij de uitvoering van LOGO 3000 kunnen betrekken.
- Aan LOGO-digitaal is een helpdesk gekoppeld waar uitvoerenden met vragen over het platform en over het gebruik van LOGO 3000 in het algemeen terecht kunnen.

Kosten

Om LOGO 3000 in te voeren is de volgende tijdsbesteding nodig:

- 2-3 uur voor de introductietraining per leidster/leerkracht;
- een middag om – evt. samen met leidsters/leerkrachten van parallelgroepen – LOGO te koppelen aan het eigen aanbod en/of de thema's waarmee gewerkt wordt;
- bij coaching on the job en verdiepingsbijeenkomst: 2x een dagdeel. (NB: tijdens de coaching on the job zijn de leidsters/leerkrachten aan het werk);
- Als een IB'er of VE-coach de kwaliteitszorg voor haar/zijn rekening gaat nemen, zijn er regelmatige sessies van max. 30 minuten met de leidsters/leerkrachten nodig om feedback en tips te geven.

De prijs van de introductietraining is inbegrepen bij de aanschaf van een pakket LOGO 3000. Na deze training kunnen leidsters/leerkrachten de materialen toepassen in hun groep. Daarna kan een vervolgtraject worden ingekocht, bestaande uit coaching on the job en een verdiepingsbijeenkomst – elk beslaat gemiddeld genomen een dagdeel.

Coaching on the job, ook wel klassenconsultatie genoemd, is bestemd voor leerkrachten/leidsters die al enkele weken/maanden met LOGO werken, als vervolg op de introductietraining. Klassenconsultaties worden op maat aangeboden en worden aan het einde van de dag eventueel afgesloten met een plenaire bijeenkomst, waarin de praktijkpunten die bij de consultaties zijn opgevallen, worden gedeeld. Daarnaast krijgen de leerkrachten/leidsters ter inspiratie nog een aantal extra consolideeractiviteiten aangeboden.

Een pakket LOGO 3000 kost € 6500,-. Daarmee kan in 1 of 2 groepen worden gewerkt. Omdat de platen zichtbaar aan de muur (de 'woordmuur') komen te hangen, moet elke groep over eigen materialen beschikken. Om dit mogelijk te maken bieden wij LOGO 3000 voor parallelgroepen tegen een sterk gereduceerd tarief van € 1290,- aan.

Een training vergt een investering van € 750,- per dagdeel van de instelling. Daarbij proberen we zoveel mogelijk medewerkers tegelijk te trainen, zonder dat dit natuurlijk ten koste mag gaan van de kwaliteit. Een school die een pakket LOGO 3000 aanschaf met een vervolgtraject van 2 dagdelen is dus zo'n € 8000,- kwijt (€ 6500,- + € 1500,-).

3. Onderbouwing

Probleem

Logo 3000 is ontwikkeld om de woordenschatachterstanden van kinderen in een zo vroeg mogelijk stadium succesvol aan te pakken. Woordenschat is de verzameling woorden die een taal of een persoon rijk is. Er wordt vanuit gegaan dat leerlingen bij binnenkomst in groep 3 over minstens 3000 woorden moeten beschikken om op een zinvolle manier te kunnen beginnen met technisch lezen (Kuiken & Droge, 2010). Kinderen die in groep 1 de basisschool binnenkomen, verschillen onderling sterk in woordenschat. De verschillen beginnen al bij 18 maanden: kinderen uit hogere sociaaleconomische milieus kennen 60% meer woorden en begrijpen woorden sneller dan hun leeftijdgenootjes uit de lagere milieus (Hindman e.a., 2016). Woordenschat ontwikkelt zich cumulatief, waardoor de verschillen steeds groter worden. Volgens Stahl (1999) beschikken kinderen uit taalrijke milieus op 3-jarige leeftijd over vijf keer zoveel woorden als kinderen uit kansarme groepen. LOGO 3000 is met name gericht op Nederlandse kinderen met een lage sociaaleconomische status en kinderen met een migratieachtergrond. Zij lopen een hoger risico om het onderwijs in te stromen met een tekort aan Nederlandse woorden en starten dan direct vanuit een achterstandsituatie. Dat is ernstig, want een ontoereikende woordenschat is de belangrijkste factor voor het falen op school (Quigley, 2018; August e.a., 2005; Folse, 2004; Nation, 2001). Een kind met een achterstand in woordenschat kan problemen krijgen in zijn sociaal-emotionele ontwikkeling omdat hij over te weinig woorden beschikt om zijn gevoelens of meningen te verwoorden en om vriendschappen aan te gaan en te onderhouden. Er kan ook een vertraging plaatsvinden in zijn cognitieve ontwikkeling: hij heeft moeite om aangeboden informatie te begrijpen (Oxford Language Report, 2018; Van den Nulft & Verhallen, (2002; 1e druk, 2014).

Woordenschat is cruciaal voor taalvaardigheid. We hebben woorden nodig, en kennis over hun betekenis en gebruik, om gedachten en ideeën over te kunnen brengen, zowel mondeling als schriftelijk. Onderzoek wijst uit dat er een directe relatie is tussen de grootte van de woordenschat en begrijpend lezen (National Reading Panel, 2000; Bonset & Hoozeveld, 2010; Van Veen, 2015) en dat deze samenhang in de loop van het basisonderwijs alleen maar sterker wordt (Bast & Reitsma, 1998; Holterman-Nijenhuis, 2013). Aanvankelijke woordenschatachterstanden blijven hardnekkig: als een peuter of kleuter weinig woorden kent, zien we dat in alle volgende jaargroepen doorwerken. Onderzoek van Vermeer (2003) wijst uit dat de achterstand in woordkennis van 4-jarige kinderen met een (niet-westerse) migratieachtergrond gemiddeld 2000 woorden bedraagt. Acht jaar later, als dit kind het basisonderwijs verlaat, is de woordenschatachterstand alleen maar toegenomen. Dit is niet vreemd als je bedenkt dat de begripsmatige kennis die kinderen bezitten van belang is voor het leren lezen én voor het verwerven van nieuwe informatie (Vernooy, 2012).

Het is niet bekend hoeveel kinderen precies kampen met een taal-/woordenschatachterstand. Wel is bekend dat het Nederlands basisonderwijs in het schooljaar 2018-2019 113.000 achterstandsl leerlingen telde (Nederlands Jeugdinstituut, 2019). Dit zijn kinderen uit gezinnen met een lagere sociaaleconomische status of kinderen van laag opgeleide ouders. De focus van het VVE-(taal)beleid is vooral gericht op het aanpakken van achterstanden op het gebied van woordenschat. Kuiken en Droge (2010) beschrijven dat de omvang van de woordenschat van achterstandsl leerlingen – ongeacht of zij een (niet-westerse) migratieachtergrond hebben of niet – in hoge mate te

wensen overlaat. Het is daarom van groot belang om de ontwikkeling van de woordenschat zoveel mogelijk te stimuleren.

Oorzaken

Vaak ontstaat een woordenschatachterstand door een samenspel van verschillende risicofactoren. Deze factoren kunnen te maken hebben met de kinderen zelf (kindkenmerken), met het gezin waarin zij opgroeien, of met hun omgeving.

Kindkenmerken

Kinderen presteren verschillend op school. Deze verschillen zijn voor een deel te verklaren uit aangeboren kenmerken, die niet allemaal even sterk te beïnvloeden zijn. Sommige kinderen zijn intelligenter dan andere kinderen. Kinderen kunnen ook kampen met beperkingen die een positief contact met hun ouders in de weg staan, met een negatieve invloed op hun cognitieve ontwikkeling tot gevolg. Dat kan bijvoorbeeld gebeuren bij een 'moeilijk' temperament, autisme of een lichamelijke handicap (Van Rooijen & Zoon, 2012).

Gezinsfactoren

Woordenschatachterstanden hebben ook te maken met het gezin waarin een kind opgroeit. De opleiding van de ouders is het meest bepalend voor het latere schoolsucces van kinderen. De relatie tussen een lage opleiding van ouders en een minder optimale ontwikkeling van kinderen is in onderzoek duidelijk aangetoond (Zadeh e.a., 2010; Silverman & Hartranft, 2014). Laag opgeleide ouders doen minder activiteiten die de ontwikkeling van hun kinderen stimuleren, zoals voorlezen, rijmen, doen-alsof spel en schrijfactiviteiten. Er is minder sprake van een 'home learning environment' (Taggart, B., Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., & Siraj, 2015), minder sprake van een taalstimulerend gezinsklimaat. Ook andere factoren die direct of indirect te maken hebben met het functioneren van het gezin kunnen het risico op onderwijsachterstanden vergroten, zoals armoede, onveiligheid in de buurt, een eenoudergezin en psychische problemen van de opvoeder. Dit is nog meer het geval als meerdere van deze factoren tegelijkertijd spelen (Van Rooijen & Zoon, 2012).

Schoolfactoren

Goed woordenschatonderwijs leidt tot goed woordleren bij kinderen (Beck e.a., 2002; Marzano, 2020). Voor scholen is vanzelfsprekend een belangrijke taak weggelegd als het gaat om taal-/woordenschatontwikkeling. Zeker anderstalige kinderen zijn voor de opbouw van hun woordenschat voor een groot deel afhankelijk van de mogelijkheden die zij op school krijgen. Uit onderzoek blijkt echter dat leerkrachten zelf aangeven dat er slechts in beperkte mate sprake is van gericht woordenschatonderwijs (Verhallen, 1991). Meer recent onderzoek geeft aan dat leerkrachten moeite hebben het onderwijs af te stemmen op verschillen tussen leerlingen (Spaans e.a., 2013, p. 6).

Onderbouwleerkrachten bieden woorden aan, maar komen daar onvoldoende op terug (Neuman & Wright, 2014). Ook blijken ze behoefte te hebben aan concreet materiaal om het woordenschatonderwijs vorm te geven (Bonants, 2014).

Hartingsveldt en Verhallen (2006) noemen een aantal tekortkomingen van het woordenschatonderwijs in de dagelijkse schoolpraktijk die in het huidige onderwijs nog steeds aan de orde blijken te zijn:

- Woorden komen te veel als losse eenheden aan bod.
- Kinderen krijgen vaak geen helder beeld van de betekenissen van woorden.
- Er is te weinig aandacht voor verdieping van woordkennis.

- Er is geen duidelijke systematiek, woorden komen vaak hapsnap aan de orde.
- Woorden worden niet voldoende herhaald.
- Kinderen krijgen te weinig gelegenheid om woorden te gebruiken.

Ook in bestaande VVE-programma's komen te weinig woorden aan bod en is er weinig aandacht voor een goed gestructureerde logische opbouw van het woordkennisnetwerk, wat belangrijk is voor het aanhaken van nieuwe woorden en betekenissen (Spaans e.a., 2013).

Aan te pakken factoren

Onderzoek laat zien dat de meest bepalende factor voor onderwijskwaliteit het handelen van de leerkracht/pedagogisch medewerker is (Sparks & Hirsch, 2000). LOGO 3000 streeft daarom naar verbetering van die kwaliteit door de leerkrachten/pedagogisch medewerkers concrete handvatten te bieden om goed woordenschatonderwijs te kunnen geven. Hierdoor leren kinderen woorden beter aan, zoals uit voorgaande paragraaf bleek. De kinddoelen passen hierbij (kinderen kennen en begrijpen de 3000 BAK woorden, gebruiken deze woorden en hebben een diepe woordkennis).

Daarnaast richt LOGO 3000 zich op de ouders om ook middels hen de woordenschatontwikkeling van het kind te stimuleren. De gestelde ouderdoelen passen hierbij (ouders begrijpen het belang van woordenschat en de taalomgeving thuis is verrijkt).

Verantwoording

LOGO 3000 is ontwikkeld om leidsters en leerkrachten binnen kindercentra en basisonderwijs gereedschappen aan te reiken om een basiswoordenschat bij alle kinderen te kunnen bewerkstelligen.

Onderzoek wijst uit dat intensief en rijk woordenschatonderwijs veel leerwinst oplevert. Expliciet woordenschatonderwijs leidt bij jonge kinderen niet alleen tot een significante vergroting van de woordenschat maar ook tot een verbetering van het fonologisch bewustzijn en woordherkenningsvaardigheden bij kinderen uit risicogroepen (McKeown & Beck, 2004; Beck e.a., 2002). In een grootschalige effectstudie (het Vocabulary Improvement Project) zijn de opbrengsten van woordenschatonderwijs op de lange termijn in kaart gebracht. De studie laat zien dat intensief woordenschatonderwijs leidt tot significante verbetering van scores op woordenschattesten én op toetsen van begrijpend lezen (McLaughlin e.a., 2000; Houtveen e.a., 2019).

De Met Woorden in de Weer aanpak

De didactiek zoals beschreven in het boek *Met Woorden in de Weer* (Van den Nulft & Verhallen, 2002, 2012) wordt in LOGO 3000 toegepast op de BAK-woorden. Deze aanpak is gebaseerd op het Viertaktmodel (Verhallen & Verhallen, 1994) en de evidence-based succesfactoren van woordenschatonderwijs (zie hierna onder *Kenmerken van effectief woordenschatonderwijs*). Bij elk van de vier fasen voor het leren en onderwijzen van woorden – voorbereiden, semantiseren, consolideren en controleren – hanteert de Met Woorden in de Weer-aanpak een aantal principes die we hierna noemen en toelichten.

Bij voorbereiden gaat het om de zeer korte introductie van de context van het woordcluster en de begrippen die aangeleerd gaan worden. Er moet bij de kinderen een goed beeld worden opgeroepen. Dit kan door bijvoorbeeld te verwijzen naar een bekende gebeurtenis of door een plaat te laten zien. Omdat de woorden in LOGO 3000 in het

kader van een thema voorkomen zullen de themaonderwerpen vaak de voorbereiding bepalen (Mulder e.a., 2009).

Bij de semantisering wordt vervolgens de betekenis van het nieuwe woord helder gemaakt. Dit kan op verschillende manieren. Als het concept achter het nieuwe woord bekend is en kinderen enkel een nieuwe woordvorm moeten leren, wordt gebruikgemaakt van 'labelen'. Labelen is een snelle, korte aanduiding geven, zodat kinderen begrijpen waar het woord naar verwijst.

Als het concept achter het woord niet bekend is, wordt gebruikgemaakt van een robuuste semantisering met een nadruk op conceptvorming en de achterliggende betekenisstructuren. Hiervoor wordt een hulpmiddel in de vorm van 'de drie uitjes' ingezet: uitbeelden, uitleggen en uitbreiden.

De fase van consolideren omvat vervolgens het veel en veelzijdig herhalen van de woorden middels korte, speelse en gevarieerde activiteiten. Bij de aanpak Met Woorden in de Weer is er voor het consolideren in de klas een woordmuur, waarop de woorden in hun onderlinge betekenisverband als geheugensteun in verschillende webstructuren zijn afgebeeld. Er zijn korte 5 minuten-consolideerspelletjes, maar ook geïntegreerde consolideeractiviteiten (bv. een prentenboek voorlezen waarin woorden van de woordmuur terugkomen en de kinderen reageren door te klappen of Yèèh roepen als ze een woord herkennen).

In de laatste fase gaat het consolideren over in controleren. Bij controleren is het de bedoeling dat leidsters/leerkrachten nagaan of de kinderen de woorden echt kennen, receptief dan wel productief.

De leidster/leerkracht introduceert dus de woorden en daarna gaan de kinderen er zelf mee aan de slag en breiden zij hun kennis achter de woorden verder uit (diepe verwerking van de woordkennis). Voor alle woorden en woordrelaties is het leerdoel in eerste instantie de opbouw van receptieve kennis, waarna in de consolideerfase ook productief gebruik als leerdoel kan gelden (differentiatie).

Kenmerken van effectief woordenschatonderwijs

Effectief woordenschatonderwijs bestaat uit intentioneel onderwijs van geselecteerde woorden waarbij kinderen kennismaken met verschillende betekenisaspecten van de woorden, de woorden herhaaldelijk krijgen aangeboden en de gelegenheid krijgen ze veelvuldig te gebruiken en te oefenen (Blachowicz e.a., 2006; Verhallen, 2022). Deze kenmerken vormen de pijlers van LOGO 3000 en worden hierna toegelicht.

De geselecteerde woorden bestaan binnen LOGO 3000 uit de 3000 woorden van de Basiswoordenlijst Amsterdamse Kleuters (BAK). De BAK is in 2009 samengesteld om leerkrachten te helpen de woordenschatontwikkeling te bevorderen. De woorden van de BAK zijn binnen LOGO 3000 in gevarieerde logische (betekenis)clusters geordend met aandacht voor de belangrijkste woordstructuren, zodat een verantwoorde en gestructureerde kennisopbouw bereikt wordt. Voor diepe woordkennis zijn de expliciete korte woordenschatactiviteiten uitgeschreven (leerkrachtkaarten/woordclusters en praatplaten/labelwoorden).

Uit diverse onderzoeken komen zes specifieke kenmerken van effectief woordenschatonderwijs naar voren, die alle in LOGO 3000 verwerkt zijn:

1. Herhaling: Het is van belang dat kinderen woorden in verschillende contexten tegenkomen (Stahl, 2005; Blachowicz e.a., 2013; Neuman & Wright, 2014). In LOGO 3000 worden de 3000 woorden veelvuldig herhaald (in interactie, activiteiten, speelleerbladen, digitale spelletjes). In de scripts op de

leerkrachtkaarten worden doelwoorden consequent herhaald. Stap 3 van de Viertakt, het consolideren, is geheel gericht op herhaling in verschillende contexten.

2. Diepe verwerking van woordbetekenissen: Er is sprake van diepe woordkennis als kinderen aan de verworven woorden een breed scala van betekenisaspecten toekennen en een gestructureerd woordkennisnetwerk opbouwen. Wat diepe woordkennis betreft baseert LOGO 3000 zich op onderzoek waaruit blijkt dat interactie na het aanbieden van woorden en het gebruik van woordweb-structuren (semantic maps) het begrip van de woorden verdiept en opslag in het langetermijngeheugen bevordert (Stahl, 1999, 2005; Marzano, 2004; McKeown & Beck, 2004). In LOGO 3000 is interactieve verwerking een vast onderdeel van semantiseren. Op de leerkrachtkaarten staan tips en suggesties voor interactie. Daarnaast zorgt de interactieve verwerking van de woorden ook dat kinderen incidenteel woorden leren uit een begrijpelijke context.
3. Gebruik van verbale en non-verbale middelen: Onderzoek toont aan dat woordleren significant wordt bevordert door een combinatie van verbale en non-verbale middelen (Marzano, 2004; Stahl & Fairbanks, 1986). Om informatie goed in het permanente geheugen op te laten nemen, moet deze volgens Beck e.a. (2002) niet alleen linguïstisch zijn (op taal gebaseerd) maar ook non-linguïstisch (op beeld gebaseerd). Dit pleit ervoor om leerlingen omschrijvingen van woorden zowel in woord als in beeld weer te laten geven. Het gebruik van beeld bevordert niet alleen interesse, aandacht en motivatie bij het woorden leren, het leidt ook tot beter onthouden en begrip (Jatmiko & Jauhari, 2018). In LOGO 3000 komen uitbeelden én uitleggen structureel aan bod binnen de semantisering. Daarnaast bevat het materiaal veel afbeeldingen (foto's en tekeningen). De 3000 geselecteerde woorden worden volgens verschillende didactieken (verbaal en nonverbaal, mondeling en digitaal aangeboden) aangeboden.
4. Expliciete aandacht voor betekenisrelaties tussen woorden: Onderzoek wijst uit dat 'semantic mapping' invloed heeft op het begrip van aangeleerde woorden in verschillende contexten. Daarnaast bevordert het 'semantic mapping' het vermogen te classificeren (Stahl, 2005). Het zichtbaar maken van semantische relaties in verschillende webstructuren (graphic organisers) helpt kinderen te categoriseren op basis van betekenisovereenkomsten en verschillen (Silvermann & Hartranft, 2014; Quigley, 2018; Wilfong, 2021). Bij de 360 leerkrachtkaarten van LOGO 3000 horen 360 webstructuren. De structuren helpen de kinderen de betekenisrelaties en patronen tussen woorden te begrijpen en te classificeren.
5. Woordmuur: Woordbetekenissen en relaties moeten voor kinderen zichtbaar gemaakt worden. Hiervoor zijn woordmuren een goed middel (Harmon e.a., 2009; Silverman & Hartranft, 2014). In LOGO 3000 zijn de structuren kant-en-klaar om op de muur te hangen, met op de leerkrachtkaarten suggesties voor toepassing, interactie en woordspelletjes.
6. Interesse en plezier stimuleren: Bewuste interesse en plezier in woorden en betekenissen bij kinderen moet worden gestimuleerd door gebruik van onder meer een woordrijke omgeving (met bijvoorbeeld woordenboeken, puzzels, woordspelletjes) en met voldoende tijd om nieuwe woorden te bespreken (Blachowicz e.a., 2013). LOGO 3000 maakt gebruik van aantrekkelijk materiaal, spelletjes, liedjes en versjes, en digitale woordspelletjes.

Kort samengevat wil LOGO 3000 woordenschatachterstanden bij jonge kinderen verkleinen zodat ze de woorden passief en actief kennen en gebruiken en over een diepe woordkennis beschikken. We willen dit bereiken door:

- het aanbieden van de 3000 geselecteerde woorden van de BAK, aan de hand van de stappen van de Viertakt en gebruikmakend van verschillende verbale en non-verbale middelen en werkvormen;
- interactieve verwerking;
- het creëren van een woordrijke omgeving;
- het gebruiken van aantrekkelijk materiaal.

Het betrekken van ouders

Om de effecten van het woordenschatonderwijs in het kindcentrum/school te versterken bevat LOGO 3000 een oudercomponent. Ouderbetrokkenheid heeft een positief effect op leerprestaties van kinderen, en dan met name actief onderwijsondersteunend gedrag van ouders. Dit kwam al eerder aan de orde. Het gaat er daarbij om dat een breed scala van activiteiten wordt aangeboden waarin de kinderen kunnen leren, zoals: voorlezen, spelenderwijs letters leren, zingen en rijmen (Taggart, B., Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., & Siraj, I., 2015). Ouders die hun kinderen een rijke taalomgeving bieden leveren een belangrijke bijdrage aan de taal-/denkontwikkeling van hun kinderen (Van Drimmelen, 2000).

Ouders worden middels ouderbijeenkomsten geïnformeerd over het belang van woordenschatontwikkeling en leren hoe ze thuis samen met hun kind kunnen omgaan met de speel-werkbladen van LOGO 3000.

4. Onderzoek

4.1 Onderzoek naar de uitvoering

LOGO 3000 is sinds het ontstaan niet substantieel gewijzigd, maar alleen geactualiseerd; dat wil zeggen verouderde woorden en/of beeldmaterialen zijn vervangen.

In de periode 2018-2021 hebben naar schatting ruim 91.000 kinderen en leidsters/leerkrachten LOGO 3000 gebruikt. Het gebruik van LOGO 3000 laat een forse groei zien: van ruim 12.000 deelnemers in 2018, ruim 13.000 in 2019 en ruim 21.000 in 2020 naar ruim 43.000 deelnemers in 2021. Deze cijfers zijn gebaseerd op de verkoopcijfers van LOGO 3000 in de genoemde periode.

In de hierna genoemde onderzoeken wordt de uitvoering van LOGO 3000 als interventie beschreven.

De gebruikersonderzoeken van 2014 en 2022 (hieronder toegelicht) laten een consistent beeld zien in de positieve bevindingen van LOGO-gebruikers, waarbij er geen expliciet onderscheid is gemaakt in LOGO-ervaring bij de gebruikers. Bij een volgend onderzoek zullen wij explicieter uitvragen hoe lang leerkrachten al bezig zijn met het gebruik van LOGO 3000 om zo eventuele verschillen tussen de bevindingen van net gestarte gebruikers en meer doorgewinterde gebruikers in beeld te kunnen brengen.

Onderzoek nr. 1.

- A. Spaans, G., Maa, J. de, & Verhallen, M. (2013). *Eindrapportage PO-Raad. Ouderparticipatie en taalontwikkeling Ei van Columbus. Verbreding en verspreiding opbrengsten*. PO-Raad: Utrecht.
- B. Een evaluatieonderzoek naar de ervaringen met LOGO 3000 en daaraan gekoppelde oudercursussen. In totaal is in acht gemeenten gedurende drie jaar uitvoering aan het project gegeven door het opzetten van pilots, implementatie en monitoring. In alle gemeenten is zelf evaluatieonderzoek uitgevoerd, deze studie zet alle resultaten op een rij.
- C. De bevindingen zijn positief en veelbelovend, zowel de rapportages van leerkrachten/pedagogisch medewerkers als met name de methode-afhankelijke toetsgegevens wijzen dit uit. Leerkrachten geven aan dat kinderen meer woorden kennen en zich meer en beter uiten. Kinderen gebruiken meer woorden in de groep en er is een duidelijke toename van de woordenschat. In de verschillende pilots is gerapporteerd dat niet alleen de woordenschat, maar ook de taalvaardigheid van kinderen na een jaar is vooruit gegaan. Uitvoerders vinden het beeldmateriaal bij de woorden goed en duidelijk. Bovendien geven de meesten aan dat het prettig materiaal is om mee te werken vanwege het gemak waarmee zoveel woorden en leuke lesideeën beschikbaar zijn. Opgemerkt wordt dat LOGO 3000 goede handreikingen biedt voor het herhalen en oefenen van woorden.

Onderzoek nr. 2

- A. Kassem, N. (2014). *De opbrengsten van het werken met LOGO 3000 en de gebruikerservaringen van leerkrachten. Eindrapportage gebruikersonderzoek LOGO 3000 2014*. Universiteit van Amsterdam. Deze rapportage is gepubliceerd op de website www.logo3000.nl.

- B. Onderzoek naar gebruikerservaringen van leerkrachten door middel van een digitale vragenlijst. Alle scholen en instellingen die gebruikmaken van LOGO 3000 zijn per mail uitgenodigd om aan het gebruikersonderzoek deel te nemen. Aan het onderzoek hebben in totaal 121 leerkrachten deelgenomen van 91 verschillende onderwijsinstellingen. In de vragenlijsten werd gevraagd naar de waardering van de interventie, naar de ervaren ondersteuning en naar de ervaren opbrengsten.
- C. Voor onderzoek naar de uitvoering zijn gegevens verzameld over het werken met de materialen in de praktijk. LOGO 3000 wordt door de meeste leerkrachten dagelijks ingezet en zij geven aan dat ze de gestelde leerdoelen met betrekking tot het aantal aan te bieden woorden halen. Het werken met LOGO 3000 wordt positief tot zeer positief geëvalueerd: 98% van de leerkrachten geeft aan dat de materialen van LOGO goed of heel goed bevallen; bij de vraag in hoeverre de materialen ondersteuning bieden bij het verduidelijken van betekenissen geeft 97% aan 'heel veel' en 'veel' en 89% ervaart dat de materialen heel veel tot veel ondersteuning bieden bij het herhalen en inoefenen van de woorden. De leerkrachten geven aan behoefte te hebben aan een digitale toets. Deze is in 2015 beschikbaar gekomen voor de LOGO-gebruikers.

Onderzoek nr. 3

- A. Kuiken, F., Phoa, L.A. (2019). Evaluatie Kansenaanpak Primair Onderwijs Amsterdam. Universiteit van Amsterdam.
- B. Om de kanselijkheid in het basisonderwijs te bevorderen, heeft de Gemeente Amsterdam in 2018 de Kansenaanpak Primair Onderwijs gelanceerd. Scholen met minstens 10% doelgroepoerlingen (leerlingen met kans op een onderwijsachterstand) konden voor het schooljaar 2018-2019 subsidie voor deze Kansenaanpak aanvragen, waarbij zij zelf hun aandachtsgebieden konden kiezen. 184 scholen hebben subsidie aangevraagd en ontvangen. Onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam hebben de effecten van de Kansenaanpak gemonitord door middel van een inhouds-, proces- en productevaluatie. De inhoudsevaluatie toont aan dat scholen onder andere veelal inzetten op woordenschat. Ten behoeve van de procesevaluatie zijn in november/december 2018 op 15 scholen een maand lang lesobservaties door studenten van de Universiteit van Amsterdam uitgevoerd. Gegevens voor de productevaluatie zijn verzameld door middel van een digitale enquête die de onderzoekers aan het eind van het schooljaar via e-mail naar alle 184 scholen hebben verstuurd. Van de 133 teruggestuurde vragenlijsten bleken van 67 scholen de antwoorden volledig en uitgebreid genoeg te zijn om de productevaluatie te kunnen uitvoeren. Van deze 67 scholen hebben er 46 voldoende informatie aangeleverd om inzage te krijgen in de manier waarop zij het woordenschatonderwijs op hun school hebben aangepakt en wat het effect daarvan was. Maar liefst 70% van de scholen die de enquête heeft ingevuld zet in op woordenschatontwikkeling. Van de 46 scholen die informatie aanleverden over hun woordenschatonderwijs, hadden 18 scholen ervoor gekozen nieuw materiaal in te zetten. Op 15 scholen werd een intern begeleider ingezet en op 7 scholen werd een woordenschatcoördinator aangesteld.
- C. Omdat op deze 46 scholen woordenschatontwikkeling op verschillende manieren is aangepakt, kan de waargenomen verbetering moeilijk aan één specifieke interventie toegeschreven worden en is het überhaupt moeilijk de resultaten te

meten, ook al omdat de doelen vaak niet meetbaar en niet concreet genoeg geformuleerd waren. Desalniettemin werd wat betreft de inzet van nieuw materiaal de training Met Woorden in de Weer en de materialen van LOGO 3000 het vaakst genoemd. De ervaringen daarmee zijn positief; de leraren rapporteren dat ze zich beter toegerust voelen om hun woordenschatonderwijs vorm te geven. Op een – niet nader omschreven- aantal van de 46 scholen zijn leerkrachten getraind in het werken met de aanpak Met Woorden in de Weer of LOGO 3000 en dat is goed bevallen. Een – wederom niet nader omschreven – aantal heeft een klaslokaal speciaal ingericht voor woordenschatmateriaal.

Als minpunt van LOGO 3000 wordt de veelheid aan materiaal aangevoerd; leerkrachten weten niet waar ze de spullen moeten opbergen en hoe ze optimaal gebruik kunnen maken van LOGO 3000.

De onderzoekers doen de volgende aanbevelingen:

- Zorg dat de leerlingen minstens 1000 nieuwe woorden per jaar leren.
- Neem de woorden uit de BAK-lijst.
- Creëer taalrijke contexten om de woorden aan te bieden, ondersteund met visueel materiaal en zet in op herhaling om diepe woordkennis te bereiken.
- Bied woorden ook 'los' aan, zodat NT2-leerlingen de woordgrenzen herkennen.
- Gebruik de Viertakt bij het aanleren van woorden.

Deze aanbevelingen zijn gericht aan de leerkrachten die LOGO 3000 gebruiken. Ze leiden niet tot aanpassing van de materialen van LOGO 3000 omdat ze juist beschrijven wat de correcte manier is om LOGO 3000 te gebruiken. Mogelijk moeten leerkrachten meer ondersteuning en/of training krijgen om de interventie op de juiste manier toe te passen.

Onderzoek nr. 4

- A. Glazenborg, A.M.; Thieme, A.M.M.; Andringa, S.J.; Kuiken, F. (2020). Evaluatie Kansenaanpak Primair Onderwijs Amsterdam. Schooljaar 2019-2020. Universiteit van Amsterdam.
- B. Jaarlijkse evaluatie van de door de gemeente Amsterdam in 2018 gelanceerde Kansenaanpak Primair Onderwijs. Voor het schooljaar 2019-2020 hebben 183 scholen subsidie aangevraagd en gekregen. Onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam hebben de effecten van de Kansenaanpak gemonitord door middel van een inhouds-, proces- en productevaluatie. De inhoudsevaluatie toont aan dat scholen bij de interventies kiezen voor lezen, woordenschat, ouderbetrokkenheid en rekenen. Studenten van de Universiteit van Amsterdam hebben een procesevaluatie gedaan door bij 9 door de gemeente geselecteerde scholen twee onderzoeken uit te voeren: een lesobservatie in november/december 2019, gevolgd door een onderzoek in januari 2020 naar een onderwerp dat de scholen hadden gekozen.

De productevaluatie is uitgevoerd door alle 183 scholen eind mei 2020 een digitale enquête te sturen. Mede door de coronacrisis bleef de respons, ondanks herhaalmails, tamelijk laag: er werden 73 enquêtes volledig ingevuld, waarvan er uiteindelijk 61 voldoende informatie bleken te bevatten voor de evaluatie.

Van de 183 scholen gaf 80,3% aan taal als onderwerp voor interventie te kiezen, en daarbinnen 39,3%, oftewel 72 scholen, woordenschat. Voor de 61 scholen die de enquêtes volledig hadden ingevuld, zijn deze percentages 86,9%, resp. 41% (25 scholen).

C. De coronacrisis heeft veel gevolgen gehad voor de uitvoering en het effect van de gekozen interventies door de scholen. Op één van de 9 geselecteerde scholen is LOGO 3000 ingezet als woordenschatprogramma en is ook gekozen voor een nieuwe leesmethode. De resultaten vielen tegen, maar de school rapporteerde wel dat de basiswoordenschat in groep 3 hoger was dan in voorgaande jaren. De uitkomsten van de enquêtes laten zien dat 41 scholen hebben geprobeerde de woordenschat van hun leerlingen te vergroten – ruim méér dus dan de 25 scholen die hadden aangegeven aandacht aan woordenschat te zullen besteden én die enquête volledig hadden ingevuld.

De scholen kozen voor het aanstellen van een woordenschatcoördinator; de aanschaf van LOGO 3000, en professionalisering van het woordenschatonderwijs met behulp van de training Met Woorden in de Weer. In de lessen werd woordenschat vaak gecombineerd met lezen, waardoor een vooruitgang in woordenschat lastig aan een bepaalde interventie toe te schrijven is.

De manier waarop scholen over de effecten van de woordenschatinterventie rapporteren, verschilt flink: dit heeft o.a. te maken met de al dan niet concreet beschreven verwachtingen van de scholen: hoe concreter, hoe meetbaarder de resultaten.

Van de 41 scholen die zich op woordenschat hebben gericht, meldden slechts zeven daadwerkelijk gerealiseerde resultaten, die overwegend positief kunnen worden genoemd. Scholen rapporteren dat er zichtbaar vooruitgang was geboekt op het gebied van woordenschat en dat leerlingen baat hadden bij extra woordenschatondersteuning. Scholen melden dat de implementatie van Met Woorden in de Weer en LOGO 3000 vruchten afwerpt: leerkrachten zijn enthousiast en betrokken, de bewustwording is toegenomen en het zelfvertrouwen van de kinderen blijkt te groeien als gevolg van de toegenomen woordenschat.

Zaken die minder goed gingen: door personeelstekort en corona kon de woordenschatinterventie niet altijd correct en consequent worden uitgevoerd. Daardoor én doordat concrete en meetbare doelen ontbreken wordt het meten van woordenschatresultaten bemoeilijkt.

Een greep uit de aanbevelingen die de onderzoekers doen:

- Besteed bij alle lessen aandacht aan woordenschat.
- Zorg voor een basiswoordenschat door middel van de Basiswoordenlijst Amsterdam Kleuters (BAK), de Woordenlijst Amsterdamse Kinderen (WAK) en DigiWak. Gebruik het Viertaktmodel.
- Bied woorden aan in een context, maar ook los (bijvoorbeeld voor NT2-leerlingen).
- Overweeg om teamleden te laten bijscholen over woordenschat. Stel een woordenschatcoördinator of -specialist aan. Een goed voorbeeld van een integrale werkwijze is Met Woorden in de Weer. Werk in kleine groepjes aan de woordenschat.
- Besteed aandacht aan de manier waarop woordenschatresultaten gerapporteerd worden.
- Overweeg een investering in nieuw woordenschatmateriaal.'

Deze aanbevelingen zijn voor Resulto aanleiding geweest de LOGO-on the job trainingen aan te scherpen: zo benadrukken trainers nu het belang van consequent en consistent gebruik van LOGO 3000 en geven zij tips voor het creëren van een breed draagvlak in de school door het aanstellen van een woordenschatcoördinator.

Onderzoek nr. 5

- A. Nahumury, M. (2022). *De opbrengsten van het werken met LOGO 3000 en de gebruikerservaringen van leerkrachten. Rapportage gebruikersonderzoek LOGO 3000 2022*. Utrecht (wordt in najaar 2022 op www.logo3000.nl gepubliceerd).
- B. Voorjaar 2022 is een gebruikersonderzoek naar LOGO 3000 uitgevoerd onder leerkrachten en pedagogisch medewerkers. In totaal 315 respondenten van 268 instellingen vulden de digitale vragenlijst in. Dit onderzoek is een vervolg op het gebruikersonderzoek uit 2014 onder 121 respondenten van 91 onderwijsinstellingen.
- D. LOGO 3000 wordt door de meeste leerkrachten (80%) dagelijks ingezet, 19% doet dit op wekelijkse basis. Het werken met LOGO 3000 wordt positief tot zeer positief geëvalueerd: Respectievelijk 88%, 80% en 85% van de leerkrachten geeft aan dat de leerkrachtkaarten, woordwebben en praatplaten van LOGO goed of heel goed werken in de praktijk.

4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten

LOGO 3000 is een directe, concrete uitwerking van het viertaktmodel van Verhallen & Verhallen (Verhallen & Verhallen, 1994) en de aanpak Met Woorden in de Weer (Van den Nulft & Verhallen, 2014). De aanpak Met Woorden in de Weer is dus geheel geïncorporeerd in het LOGO materiaal en in de didactiek van LOGO 3000.

Alle leerkrachten en PM'ers die LOGO 3000 inzetten worden getraind. De training is toegespitst op het gebruik van LOGO 3000 en is ook inhoudelijk gebaseerd op de training Met Woorden in de Weer.

In Nederland zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd naar de effecten van de aanpak Met Woorden in de Weer (zie hieronder). Naast deze gecontroleerde, experimentele effectstudies worden de opbrengsten van LOGO 3000 onderzocht in survey's onder de leerkrachten en PM'ers (Kassem, 2014; Nahumury, 2022).

In deze onderzoeken is gekozen voor questionnaires, omdat het bij LOGO niet zozeer gaat om wat er gebeurt in de woordenschatleerlijn, maar om de opbrengst van het materiaal dat geïntegreerd wordt aangeboden in de eigen onderwijscontext. Er moet immers ook voldoende aandacht zijn voor de oordelen van gebruikers; "de ervaringskennis van professionals draagt bij aan inzicht in *wat werkt*" (Onderwijsraad, 2006, p.10).

Achtereenvolgens bespreken we de uitkomsten van de onderzoeken.

Onderzoek nr. 1

- A. Verhallen, M., & Zalm, E. van der (2005). Verbetering van woordenschatopbouw bij jonge kinderen. Mogelijkheden in de voor- en vroegschoolse educatie. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 74(2), 33-45.
- B. Een vergelijkend effectonderzoek onder 94 leerlingen (4-5 jaar) bij enerzijds groepen die met alleen Piramide (een bestaande VVE-methode) werken (n=44) en anderzijds groepen waarin de aanpak Met Woorden in de Weer geïntegreerd is in Piramide (n=50).
- C. Nagegaan is of de kleuters meer woorden leren (verbreding van woordenschat), maar ook of de kinderen bij de woorden meer woordkennis opbouwen. In beide groepen is de woordkennis van de kinderen significant toegenomen. In de geïntegreerde groep leerden kinderen niet alleen meer woorden, maar nam ook de

kwaliteit van de woordenschat (diepe woordkennis) toe. Dit verschil is te zien bij het uitvoeren van hogere cognitieve operaties zoals categoriseren.

Onderzoek nr. 2

- A. Bulters, I., & Vermeer, A. (2007). Leerkrachtvaardigheden en woordenschatonderwijs. Het effect van training op leerkrachtgedrag en leerlingprestaties. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 77(1), 9-21.
- B. Het onderzoek gaat na in hoeverre training van de woordenschatmethodiek volgens Met Woorden in de Weer daadwerkelijk leidt tot verandering van het leerkrachtgedrag in de klas, en in hoeverre de leerlingen daarvan profiteren. Zowel vóór als na de training hebben de onderzoekers in een woordenschatles geobserveerd en zijn de leerkrachten (n=4) over hun woordenschatonderwijs bevraagd. Daarnaast is een voor- en natoets bij de leerlingen (n=66) afgenomen van de woordenschatles vóór de training, en ná de training.
- C. Resultaten laten zien dat de leerkrachtvaardigheden sterk zijn verbeterd, van gemiddeld 28% naar 68% van het gewenste basisniveau op de zes onderzochte categorieën selecteren, voorbereiden, semantiseren, consolideren, controleren en registreren. Leerlingen hadden significant meer kennis van de doelwoorden opgedaan dan leerlingen in de controlegroep. Opvallend daarbij is dat leerlingen niet alleen meer woorden kennen, maar ook nog eens meer kennis per woord hebben opgedaan: ze hebben de doelwoorden 'dieper' verworven.

Rezulto is voornemens om op korte termijn het onderzoek van Bulters & Vermeer te repliceren. Bij deze replicatie is het de bedoeling om het onderzoek toe te spitsen op het gebruik van de LOGO materialen.

Onderzoek nr.3

- A. Kassem, N. (2014). *De opbrengsten van het werken met LOGO 3000 en de gebruikerservaringen van leerkrachten. Eindrapportage gebruikersonderzoek LOGO 3000 2014*. Universiteit van Amsterdam
- B. Dit onderzoek rapporteert de uitkomsten van een survey met 121 respondenten. De vragen hadden betrekking op de waardering van de materialen, de ondersteuning die de materialen bieden en de opbrengsten bij de leerlingen.
- C. Volgens de leerkrachten zijn er meerdere leeropbrengsten zichtbaar:
  - 90% van de leerkrachten geeft aan heel veel, of veel, te merken dat de kinderen de aangeboden woorden passief kennen;
  - 74% van de leerkrachten geeft aan heel veel, of veel, te merken dat kinderen door het werken met LOGO 3000 een woordkennisnetwerk opbouwen, waardoor nieuwe woorden makkelijker aanhaken;
  - 74% van de leerkrachten geeft aan heel veel, of veel, te merken dat de kinderen de aangeboden woorden actief gaan gebruiken
  - 93% van de leerkrachten merkt heel veel, of veel, dat de kinderen door LOGO 3000 plezier krijgen in het leren van woorden; (Kassem, 2014)

Onderzoek nr. 4

- A. Nahumury, M. (2022). *De opbrengsten van het werken met LOGO 3000 en de gebruikerservaringen van leerkrachten. Rapportage gebruikersonderzoek LOGO 3000 2022*. [Utrecht, Rezulto: intern rapport]

- B. Dit onderzoek rapporteert de uitkomsten van een survey met 239 respondenten. De vragen hadden betrekking op de waardering van de materialen, de ondersteuning die de materialen bieden en de opbrengsten bij de leerlingen.
- C. De uitkomsten van de vragen naar de effecten van LOGO laten opnieuw zien dat het grootste gedeelte van de gebruikers duidelijke effecten ziet in de woordenschatgroei van de leerlingen:
- 82 % van de leerkrachten geeft aan heel veel, of redelijk veel, te merken dat kinderen de woordbetekenissen van de aangeboden woorden beter begrijpen;
  - 78% van de leerkrachten geeft aan heel veel, of redelijk veel, te merken dat kinderen door het werken met LOGO 3000 een woordkennisnetwerk opbouwen, waardoor nieuwe woorden makkelijker aanhaken;
  - 65% van de leerkrachten geeft aan heel veel, of redelijk veel, te merken dat de kinderen de aangeboden woorden actief gaan gebruiken
  - 74% van de leerkrachten merkt heel veel, of redelijk veel, dat de kinderen door LOGO 3000 plezier krijgen in het leren van woorden

Volgens de leerkrachten leren kinderen passief en actief meer woorden en bouwen ze een gestructureerd woordkennisnetwerk op. Ook merken leerkrachten dat de interactie in de groep verbetert door het werken met LOGO 3000 (Nahumury, M. (2022).

5. Samenvatting werkzame elementen

- Het aanbieden van geselecteerde woorden met de BAK woordenlijst.
- Gebruik van het viertaktmodel aan de hand van Met Woorden in de Weer.
- Gebruik van diepe verwerking van woordbetekenissen door interactieve verwerking, woordweb- structuren, verbale en non-verbale middelen, woordmuur en aantrekkelijk materiaal en woordspelletjes om interesse en plezier in woorden en betekenissen te stimuleren.

6. Aangehaalde literatuur

- August, D., Carlo, M., Dressler, C. and Snow, C. (2005). The Critical Role of Vocabulary Development for English Language Learners. *Learning Disabilities Research & Practice*, 20, 50-57. <https://doi.org:10.1111/j.1540-5826.2005.00120.x>
- Bast, J.W. & Reitsma, P. (1998). Analyzing the development of individual differences in terms of Matthew effects in reading: Results from a Dutch longitudinal study. *Developmental Psychology*, 34(6), 1373-1399.
- Beck, I. L., McKeown, M. G. & Kucan, L. (2002). *Bringing words to life: Robust vocabulary instruction*. New York: Guilford.
- Blachowicz, C.L.Z, Fisher, P.J., Ogle, D., & Watts-Taffe, S. (2013). *Teaching academic vocabulary K-8: Effective practices across the curriculum*. New York: Guilford.
- Blachowicz, C.L.Z., Fisher, P. J., Ogle, D., & Watts-Taffe, S. (2006). Vocabulary: Questions from the classroom. *Reading Research Quarterly*, 41, 524-539.
- Boerdam, A. (2012). *Jaarrapport 2012 bij de landelijke jeugdmonitor*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
- Bonants, A. (2014). *Woordenschatonderwijs in Amsterdam. Een inventarisatie van de stand van zaken in het basisonderwijs*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam. <https://adoc.pub/woordenschatonderwijs-in-amsterdam.html>
- Bonset, H. & M. Hoogeveen (2010). *Woordenschat in het basisonderwijs. Een inventarisatie van empirisch onderzoek*. Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO).
- Bulters, I. & Vermeer, A. (2007). Leerkrachtvaardigheden en woordenschatonderwijs. Het effect van training op leerkrachtgedrag en leerlingprestaties. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 77(1), 9-21.
- Branden, K. van (2013). *Wanneer hebben nascholingen voor leerkrachten duurzame effecten?* <https://duurzaamonderwijs.com/2013/12/11/1114/>
- Dau, D.L (2015) Graphic Organizers – Effective Tools for Teaching Vocabulary. Presented at the The 2nd International VietTESOL Conference Hanoi. Vinh: Research Get. https://www.researchgate.net/publication/313800830_Graphic_Organizers_-_Effective_Tools_for_Teaching_Vocabulary
- Drimmelen, R. van (2000). *Een slechte start kun je niet overdoen!: Een visie op achterstandbestrijding bij jonge allochtone kinderen*. Utrecht: Forum.
- Folse, S (2004). Myths about Teaching and Learning Second Language Vocabulary: What Recent Research Says. *TESL Reporter* 37(2), 1-13.
- Glazenborg, A.M., Thieme, A.M.M., Andringa, S.J. & Kuiken, F. (2020). *Evaluatie Kansenaanpak Primair Onderwijs Amsterdam. Schooljaar 2019-2020*. Universiteit van Amsterdam.

Graves, M.F. Teaching (2018). Individual Words: One Size Does Not Fit All. Teachers College Press [e-book]. https://www.amazon.com/Teaching-Individual-Words-Language-Literacy-ebook-dp-B07FJQP16N/dp/B07FJQP16N/ref=mt_other?_encoding=UTF8&me=&qid=

Harmon, J. M., Wood, K. D., Hedrick, W. B., Vintinner, J., & Willeford, T. (2009). Interactive word walls: More than just reading the writing on the walls. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 52(5), 398-408.

Hartingsveldt, W. & Verhallen, M. (2006). Met woorden in de weer in het speciaal basisonderwijs. *Tijdschrift Logopedie en Foniatrie*, 120, 10-16.

Henrichs, L. & M. Verhallen (2015). Samen aan het woord. *HJK*, 43(2), 22-25. Thieme Meulenhoff.

Hindmann, A.H.B.A., Wasik, B.A., & Snell, E.K. (2016). Closing the 30 Million Word Gap: Next Steps in Designing Research to Inform Practice. In: *Child Development Perspectives*, 10(2). <https://doi.org/10.1111/cdep.12177>

Holterman-Nijenhuis, S. (2013). De invloed van directe instructie woordleerstrategieën op de receptieve woordenschat. (Doctoral Dissertation). <http://docplayer.nl/7594534-Masterthesis-de-invloed-van-directe-instructie-woordleerstrategieen-op-de-receptieve-woordenschat.html>

Houtveen, A.A.M, Steensel, R.C.M van, & Rie, S. de la (2019). De vele kanten van leesbegrip. Literatuurstudie naar onderwijs in begrijpend lezen in opdracht van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek en de Inspectie van het Onderwijs. <http://hdl.handle.net/1765/119125>

J., & Jauhari T. (2018). The Effectiveness of Using Picture to Teach Vocabulary at Elementary School. In Proceedings of the Annual Conference on Social Sciences and Humanities - Volume 1: ANCOSH, ISBN 978-989-758-343-8, 366-371. <https://doi.org/10.5220/0007420803660371>

Kassem, N. (2014). *De opbrengsten van het werken met LOGO 3000 en de gebruikerservaringen van leerkrachten. Eindrapportage gebruikersonderzoek LOGO 3000 2014*. Universiteit van Amsterdam.

Kirschner, P. (2017). De Leerverdubbelaar. Didactief. <https://didactiefonline.nl/blog/paul-kirschner/de-leerverdubbelaar>

Kuiken, F. & Droge, S. (2010). Woordenlijst Amsterdamse kinderen. Deelproject 'woordenschat'. Universiteit van Amsterdam.

Kuiken, F. & Phoa, L.A. (2019). Evaluatie Kansenaanpak Primair Onderwijs Amsterdam. Universiteit van Amsterdam. https://www.onderwijsconsument.nl/wp-content/uploads/2019-11-UvA-Folkert-Kuiken-en-Lin-An-Phoa-Evaluatie-Kansenaanpak_6_11_19.pdf

Marzano, R. J. (2004). *Building background knowledge for academic achievement: Research on What Works in schools*. Alexandria, USA: ASCD.

- Marzano, R.J. (2020). Teaching Basic, Advanced and Academic Vocabulary. Marzano Resources.
- McLaughlin, B., August, D., & Snow, C. E. (2000). *Vocabulary knowledge and reading comprehension in English language readers. Final performance report.* Washington DC. Office of Educational Research and Improvement.
- McKeown, M. G., & Beck, I.L. (2004). Direct and Rich Vocabulary Instruction. In J.F. Baumann & E. J. Kame'enui (Eds.) *Vocabulary Instruction*, (pp. 13-27). New York: Guilford Press.
- McKeown, M. G., & Kucan, L. (2013). *Bringing words to life: Robust vocabulary instruction (2nd ed.)*. New York: Guilford
- Mulder, F., Timman, Y. & Verhallen, S. (2009). *Basiswoordenlijst Amsterdamse Kleuters (BAK)*. Amsterdam: ITTA.
- Nahumury, M. (2022). *De opbrengsten van het werken met LOGO 3000 en de gebruikerservaringen van leerkrachten. Rapportage gebruikersonderzoek LOGO 3000 2022.* [Utrecht, Rezulto: intern rapport]
- Nation, I. (2001). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge university press.
- National Reading Panel (2000). Teaching children to read: An evidence-based assessment of the scientific research literature on reading and its implications for reading instruction: Reports of the subgroups. Washington, DC: U.S. Government Printing Office. <https://www.globalreadingnetwork.net/sites/default/files/media/file/Teaching%20Children%20to%20Read-An%20Evidence-based%20Report.pdf>
- Nederlands Jeugdinstituut (2019). *Cijfers over onderwijsachterstanden*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Neuman, S.B. (2017). Giving children a fighting chance: Closing the knowledge gap in early literacy development. In *Viden om literacy, 22. Nationalt Videncenter for Laesning*. https://www.videnomlaesning.dk/media/2222/22_susan-b-neuman.pdf
- Neuman, S.B., & Wright, T.S. (2014). The Magic of Words: Teaching Vocabulary in the Early Childhood Classroom. *American Educator (38)2*, American Federation of Teachers.
- Nulft, D. van den & Verhallen, M. (2014, 3e oplage van de 2e herziene druk). *Met woorden in de weer. Praktijkboek voor het basisonderwijs*. Coutinho.
- Nulft, D. van den & Verhallen, M. (2012). *Kwaliteitskaarten woordenschat*. Utrecht: PO-Raad.
- Onderwijsraad. (2006). Naar meer evidence based onderwijs. Den Haag: Onderwijsraad.
- Oxford Language Report (2018). *Why Closing the Word Gap Matters*. Oxford University Press.
- Quigley, A. (2018). *Closing the Vocabulary Gap*. New York: Routledge.

- Rooijen, K. van & Zoon, M. (2012). *Risicofactoren voor onderwijsachterstanden*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Schmitt, N. & D. Schmitt (2020). *Vocabulary in language teaching*. Cambridge University Press.
- Schwab, F., & Williams, C.L. (2016). Language learning, socioeconomic status, and child-directed speech. In *WIRE's COGNITIVE SCIENCE* 7(4), 264-275.
<https://doi.org/10.1002/wcs.1393>
- Silverman, R. D., & Hartranft, A. M. (2014). *Developing Vocabulary and Oral Language in Young Children*. New York: The Guilford Press.
- Spaans, G., Maa, J. de, & Verhallen, M. (2013). *Eindrapportage PO-Raad. Ouderparticipatie en taalontwikkeling Ei van Columbus. Verbreding en verspreiding opbrengsten*. PO-Raad: Utrecht.
- Sparks, D., & Hirsh, S. (2000). Strengthening professional development. *Education Week*, 19(37), 42-45.
- Stahl, S. (2005). Four problems with teaching word meanings (and what to do to make vocabulary an integral part of instruction). In E. H. Hiebert & M. L. Kamil (Eds.), *Teaching and learning vocabulary: Bringing research to practice* (pp. 95-114). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Stahl, S. A. (1999). *Vocabulary development*. Cambridge, MA: Brookline books.
- Taggart, B., Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., & Siraj, I. (2015). Effective preschool, primary and secondary education project (EPPSE 3-16+), 50.
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/455670/RB455_Effective_preschool_primary_and_secondary_education_project.pdf
- Van Veen, J. (2015). De invloed van woordenschat en technisch lezen op begrijpend lezen. <https://studenttheses.universiteitleid.nl > view>
- Verhallen, M. (1991). *Woordenschatuitbreiding bij anderstalige kinderen*. Amsterdam: Instituut voor Algemene Taalwetenschap.
- Verhallen, M. & Verhallen, S. (1994). *Woorden leren, Woorden onderwijzen*. Hoevelaken: C.P.S. Uitgeverij
- Verhallen, M. & Zalm, E. van der (2005). Verbetering van woordenschatopbouw bij jonge kinderen. Mogelijkheden in de voor- en vroegschoolse educatie. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 74(2), 33-45.
- Verhallen, M. (2009). *Meer en Beter woorden leren*. PO-Raad, Utrecht.
- Verhallen, M. (2016). Taalhulp in de Eerste Opvang. In *HJK*, 1, 16-19. Amersfoort: Thieme Meulenhoff.
- Verhallen, M. (2022). Woordenschat in een Stroomversnelling. In: *HJK*, 6, 26-29. Amersfoort: Thieme Meulenhoff

Vermeer, A. (2003). NT2-onderwijs en onderwijs Nederlands als moedertaal. In R. Appel (Red.), *Onderwijskundig Lexicon. Editie III. Onderwijs Nederlands als tweede taal*, pp. 80-100. Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Vernooy, K. (2012). Nog een weg te gaan. *Het verbeteren van leesvaardigheid nader bekeken*. Hengelo: Hogeschool Edith Stein.
<https://docplayer.nl/48160190-Nog-een-weg-te-gaan-het-verbeteren-van-de-leesvaardigheid-nader-bekeken.html>

Wilfong, L. (2021). *Vocabulary Strategies That Work. Do This—Not That!* New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Zadeh, Z. Y., Farnia, F., & Ungerleider, C. (2010). How home enrichment mediates the relationship between maternal education and children's achievement in reading and math. *Early Education and Development*, 21(4), 568-594.

Samenwerking erkenningstraject

Het erkenningstraject wordt in samenwerking uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), het RIVM Centrum Gezond Leven (CGL), het Kenniscentrum Sport & Beweging, Vilans, het Trimbos Instituut en MOVISIE. Door samen te werken aan het beoordelen van interventies volgens eenduidige criteria streven wij naar kwaliteitsverbetering in de betrokken werkvelden.

